

Invalidi v čitalnicah slovenskih javnih arhivov: problem dostopnosti

MOJCA KOSI, PROF.

Študentka arhivistike in dokumentologije (mag.), Alma Mater Europaea- ECM, Gosposka ulica 1, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: mkosi77@gmail.com

Disabled Persons in Slovenian Archives Reading Rooms: the Problem of Accessibility

ABSTRACT

Article 14 of the Constitution of the Republic of Slovenia (1991) quotes: “*In the Republic of Slovenia everyone is granted the same human and universal rights regardless of nationality, race, gender, language, religion, political beliefs, education, social status, disability or any other personal circumstance*”. Reality isn’t always like that and with my paper I would like to point out a group of people that encounters various problems when executing their right of free movement (access to public spaces) and their right to retrieve, receive and spread information (access to- and usage of archives). When building or reconstructing Archives we shouldn’t think only about how to protect archival material but also about how to enable people with disabilities to move freely inside of premises and access archives.

Key words: archives, accessibility, people with disabilities, rights of people with disabilities, non-discrimination

Le persone portatrici di disabilità nelle sale di lettura degli archivi sloveni: le problematiche dell’accessibilità

SINTESI

L’articolo 14 della costituzione della Repubblica Slovena recita: “*Nella Repubblica di Slovenia ad ognuno sono garantiti gli stessi diritti umani e universali indipendentemente dalla nazionalità, razza, sesso, lingua, religione, convinzioni politiche, educazione, condizione sociale, disabilità o qualsiasi altra circostanza personale*”. La realtà non è sempre così e con il mio articolo mi piacerebbe sottolineare che un gruppo di persone incontra vari problemi durante l’esecuzione del loro diritto di libera circolazione (accesso agli spazi pubblici) ed del loro diritto di cercare, ricevere e diffondere informazioni (accesso ai - ed utilizzo di materiali archiviati). Nel costruire o riadattare archivi non dovremmo pensare solo a come proteggere i materiali archiviati, ma anche a come consentire alle persone disabili di muoversi liberamente all’interno dei locali ed accedere ai materiali archiviati.

Parole chiave: archivi, accessibilità, disabili, diritti dei disabili, non-discriminazione

Invalidi v čitalnicah slovenskih javnih arhivov: problem dostopnosti

IZVLEČEK

“*V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okolščino*”, je zapisano v 14. členu Ustave Republike Slovenije (1991). V praksi pa žal ni vedno tako in s svojim prispevkom želim opozoriti na posebno skupino ljudi, ki se srečuje s številnimi ovirami in težavami, ko želi uveljaviti svojo pravico do svobode gibanja (uporaba javnih prostorov) in svobodnega zbiranja, prejetanja in širjenja informacij (dostop in uporaba arhivskega gradiva). Zato pri načrtovanju gradnje ali adaptacije arhivskih prostorov ne razmišljajmo samo o tem, kako zaščititi arhivsko gradivo pred različnimi nevarnostmi, ampak tudi o tem, kako omogočiti uporabnikom s posebnimi potrebami (invalidom) dostop in gibanje po zgradbah, kjer hranimo arhivsko gradivo.

Ključne besede: arhivi, dostopnost, invalidi, pravice invalidov, nediskriminacija

1 Uvod

Ko govorimo o materialnem varstvu arhivskega gradiva, nam je samoumevno, da morajo biti arhivski prostori primerno grajeni, da morajo biti arhivska skladišča zgrajena na mestih, ki so varna pred vdorom vode, oddaljena od plinskih, vodovodnih, kanalizacijskih napeljav, kurišč, dimovodov, glavnih vodov centralne kurjave in podobnih nevarnih napeljav in sistemov, biti morajo protipotresno grajena, iz požarnovarnih materialov, ustrezno hidro in termo izolirana, zavarovana pred požarom, vlomom in strelo, opremljena z ustrezno električno napeljavo z napravami za izklopitev električnega toka ter zagotavljati ustrezne mikroklimatske pogoje za hrambo gradiva (*Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva*, 42. člen). O tem, da bi morali arhivi kot objekti v javni rabi prilagoditi dostop vsaj do čitalnice in sanitarij pa večinoma ne razmišljamo, čeprav nas k temu zavezuje kar nekaj sprejetih pravnih aktov. V nadaljevanju bom predstavila te pravne akte, opredelila kdo so invalidi in izpostavila nekaj smernic, ki bi jih morali upoštevati pri odpravljanju grajenih in komunikacijskih ovir pri dostopu v slovenske javne arhive za invalide.

2 Definicije in zakonodaja na področju invalidnosti

Po statističnih podatkih je več kot 15% vseh prebivalcev Evropske unije invalidov (*Akcijski program za invalide 2014-2021*, str. 3). Tudi v Sloveniji se delež invalidov giblje v okviru evropskega povprečja. V svetovnem merilu so invalidi največja manjšina in tako številčna skupina, ki ne bi smela biti izključena na nobenem področju delovanja.

Za invalide se uporablja več različnih izrazov - invalid, oseba s posebnimi potrebami, oseba s (funkcionalnimi) primanjkljaji, osebe z oviranostjo, hendikepirana oseba. Problematika opredelitve pojmov invalid in invalidnosti ima zgodovinske, kulturne, socialne in politične razsežnosti. *Pojma izhajata iz besede "invalidus", kar pomeni šibek, nesposoben (Zupančič, 2007, str. 17-66)*. Izraz so Rimljani uporabljali za izenačevanje tistih, ki so dobili trajne zdravstvene okvare v vojni. Prvi pogoji za invalidsko gibanje v Sloveniji so nastali v Avstro-Ogrski. Pojavil se je izraz "invaliden Soldaten", ki so ga uporabljali za uravnavanje državnega odnosa do invalidnih vojakov. Izraz je kmalu prešel z vojaškega na civilno področje. Tudi definicije invalidnosti so se spreminjale skozi čas in prostor, od medicinskih definicij in definicij, ki so se osredotočale na omejitve smo v sodobnem času prešli na socialni model definicij, ki upoštevajo individualne potrebe invalida ter ovire v družbi. Definicije v mednarodnih dokumentih ponujajo opredelitev pojmov invalidnost in invalid z vidika svojega poslanstva (podrobneje glej: *Ukrepi za uresničevanje pravic invalidov do dostopa brez ovir*, str. 11). V slovenskem prostoru je najbolj uveljavljena definicija iz *Konvencije Organizacije združenih narodov o pravicah invalidov* (2006), ki opredeljuje invalide kot "ljudi z dolgotrajnimi telesnimi, duševnimi, intelektualnimi ali senzoričnimi okvarami, ki jih v povezavi z različnimi ovirami lahko omejujejo, da bi enako kot drugi polno in učinkovito sodelovali v družbi". Kljub temu sta pojma invalid in invalidnost v različnih zakonih opredeljena na različne načine. Tako lahko na podlagi več zakonov in definicij opredelimo 5 različnih skupin invalidov: delovni invalidi, vojni invalidi, invalidi po Zakonu o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov (2007), invalidi po Zakonu o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb ter otroci s posebnimi potrebami (1983, 2006, 2007, 2010, 2011).

Pravice invalidov so opredeljene v različnih zakonih in opredeljujejo pravice invalidov na različnih področjih. Za potrebe dela arhivistov bi izpostavila Zakon o izenačevanju možnosti invalidov (2010), Zakon o graditvi objektov (2002) in Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (2002). *Zakon o varovanju dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih* (2006, 2014) v 63. členu določa, da je "javno arhivsko gradivo v arhivih in v lastni hrambi na podlagi pisne zahteve za uporabo ali preko objave na svetovnem spletu dostopno vsakomur". *Kodeks etike* (1997) pa v 6. členu določa, da "si morajo arhivisti prizadevati za čim večjo dostopnost arhivskega gradiva in omogočiti nepristranske usluge vsem uporabnikom. Arhivisti morajo izdelati za vse gradivo, ki ga hranijo, primerne splošne in podrobne pripomočke za uporabo. Nepristransko morajo svetovati vsem in uporabljati razpoložljiva sredstva, da nudijo uravnotežen obseg uslug. Arhivisti morajo odgovarjati na vse umestne zahteve za gradivo v skladu in uslužno in kolikor mogoče spodbujati k uporabi gradiva..." Zavezujoč je tudi *Akcijski program za invalide za obdobje 2014-2021*, ki ga je sprejela Vlada Republike Slovenije na svoji seji 09.01.2014. Akcijski program za invalide 2014-2021 predvideva 13 temeljnih ciljev z 91 ukrepi, od katerih se 4 cilji (cilj 3: dostopnost, cilj 4: vzgoja in izobraževanje, cilj 5: delo in zaposlovanje, cilj 8: kulturno udejstvovanje) in 7 različnih ukrepov nanaša tudi na delovanje slovenskih javnih arhivov (podrobneje glej: *Akcijski program za invalide 2014-2021*, str. 23).

Zakon o izenačevanju možnosti invalidov je bil razglašen 24.11.2010. Njegov cilj je preprečevanje in odpravljanje diskriminacije invalidov, ki temelji na invalidnosti in ustvarjanje enakih možnosti za invalide na vseh področjih življenja. Ta zakon je aktualen tudi za vse, ki delajo v javnih ustanovah in ustvarjalce dokumentarnega in arhivskega gradiva. S tem zakonom je namreč prepovedana vsakršna diskriminacija zaradi invalidnosti in ta prepoved se nanaša tudi na postopke pred državnimi organi, organi državne in samoupravne lokalne skupnosti, izvajalci javnih pooblastil in izvajalci javne službe. Prav tako se v vseh postopkih pričakuje enakopravno sodelovanje invalida, vsem invalidom mora biti tudi enakopravno zagotovljena dostopnost do blaga in storitev, ki so na voljo javnosti in za diskriminacijo velja, če so to blago in storitve invalidom ponujene pod drugačnimi ali slabšimi pogoji kot drugim. Ukrepi za odpravljanje ovir pri dostopnosti do blaga in storitev, ki so na voljo javnosti se nanašajo predvsem na dostopnost do informacijskih, komunikacijskih in drugih storitev ter pomoč v nujnih primerih, **na odstranitev grajenih ovir v objektih, v katerih se ponujajo blago in storitve, ki so na voljo javnosti. Nadalje je prepovedana tudi diskriminacija zaradi invalidnosti pri dostopnosti do uporabe objektov v javni rabi.** Največje ovire za dostop invalidov v slovenske javne arhive so ravno grajene ovire. Čeprav se večina slovenskih javnih arhivov lahko pohvali, da ima urejen dostop za gibalno ovirane oz. invalide na invalidskih vozičkih, bo še predmet mojih nadaljnjih raziskav, ali je dostopnost v celoti prilagojena različnim skupinam invalidov. Po načelu *Konvencije o pravicah invalidov* (2006) dostopnost zajema **fizično (grajeno) okolje, komunikacije in informacije**. Grajeno okolje se po tej Konvenciji nanaša na načrtovanje in gradnjo javnih in zasebnih zgradb ter načrtovanje, razvoj in vzdrževanje javnih površin (parki, gozdovi) in zasebnih površin v mestnem, primestnem in podeželskem prostoru. Komunikacija vključuje *“jezike, prikaz besedila, brajico, taktilno sporazumevanje, velik tisk, dostopne multimedije ter pisani, zvočni in običajni jezik, bralca ter povečevalne in alternativne načine, sredstva in oblike zapisa sporočila skupaj z dostopno informacijsko in komunikacijsko tehnologijo”* (*Konvencije o pravicah invalidov, 2006*).

Ovire grajenega okolja se nanašajo na arhitektonske in tehnološke ovire. Delimo jih lahko na

a) ovire zunanjega prostora:

- ovire na cestah, trgih in drugih javnih površinah npr. cestni robniki, prometni otoki, prehodi za pešce, parkirni prostori, podhodi, nadhodi, načini premagovanja višinskih razlik, prestrmi nakloni, neustrezna uporaba materialov, neprehodnost, neurejene poti, preozki prehodi;
- ovire v javnem potniškem prometu (vstop in izstop v vozilo, dostop do postaj, elementi cestne opreme npr. zvočna prometna signalizacija);

b) ovire notranjega okolja: preprečujejo dostop v objekt ali onemogočajo/otežujejo njegovo uporabo npr. preozka ali pretežka vrata, stopnice, drseča tla, ozki hodniki, neustrezno urejeni sanitarni prostori, neustrezno oblikovana oprema npr. držala, ograje ipd. (Internet 1).

Komunikacijske ovire se nanašajo na odsotnost tolmačev, taktilnih informacij, indukcijskih zank, govornih naprav (npr. v javnem potniškem prometu), prikazovalnikov (displejev) podnapisov, računalnikov in spleta (*Konvencija o pravicah invalidov, 2006*).

Pri adaptacijah obstoječih arhivskih prostorov in potencialni gradnji novih je treba upoštevati tudi določila *Zakona o graditvi objektov* (2002), ki v 17. členu določa zagotavljanje neoviranega gibanja funkcionalno oviranih oseb: *“poleg izpolnjevanja bistvenih zahtev morajo vsi objekti v javni rabi, ki so na novo zgrajeni po določbah tega zakona in objekti v javni rabi, ki se rekonstruirajo po določbah tega zakona, zagotavljati funkcionalno oviranim osebam dostop, vstop in uporabo brez grajenih in komunikacijskih ovir. Vsak na novo zgrajen ali rekonstruiran objekt v javni rabi, katerega gradnja se izvede po določbah tega zakona, ki nima vseh prostorov v pritličju, mora biti opremljen z najmanj enim dvigalom ali drugo ustrezno napravo za te namene. Pri rekonstrukcijah objektov v javni rabi, ki so zavarovani v skladu s predpisi o kulturni dediščini, se dosežene bistvene zahteve objekta lahko razlikujejo od sicer predpisanih, vendar samo pod pogojem, da odstopanje ni takšno, da bi bila zaradi njega ogrožena varnost objekta, življenje in zdravje ljudi, promet, sosednji objekti ali okolje. Dostop, vstop in uporaba objektov brez grajenih in komunikacijskih ovir se zagotavlja s projektiranjem in gradnjo”*.

3 Primer dobre prakse - Zgodovinski arhiv Ptuj

Med slovenskimi javnimi arhivi, ki imajo ob zagotavljanju optimalnih pogojev materialnega varstva zagotovljen dostop tudi za gibalno ovirane invalide je Zgodovinski arhiv Ptuj. Kot primer dobre prakse velja ta arhiv izpostaviti tudi zato, ker so pri adaptaciji prostorov bila upoštevana načela Zakona o graditvi objektov, ki omogočajo dostop za invalide.

Zgodovinski arhiv Ptuj ima svoje prostore v objektu nekdanje vojašnice na Vičavi, ki je bila zgrajena med letoma 1903 in 1905. Zaradi slabih pogojev materialnega varstva arhivskega gradiva na lokaciji Dominikanskega samostana (podrobneje glej: Zupančič in Lindental, 2009) je bilo iskanje novih ali nadomestnih prostorov vedno bolj nujno. Resnejše aktivnosti za dodelitev dela stavbe v prostorih nekdanje vojašnice na Vičavi in adaptacijo prostorov je tedanje vodstvo arhiva pričelo leta 2006. Izvedbo in pripravo projektne naloge za adaptacijo stavbe je oktobra 2006 pripravilo podjetje Projekta inženiring Ptuj d.o.o., ki je pri pripravi projekta upoštevalo tudi specifične zahteve materialnega varovanja arhivskega gradiva in dela v arhivih. Strokovna skupina si je v fazi nastajanja projektne gradbene dokumentacije ogledala Štajerski deželni arhiv v Gradcu, ki velja za uspešen primer adaptacije stare zgodovinske zgradbe in vključitev novogradnje v stari, obstoječo objekt. Po izdelavi celotne dokumentacije in uvrstitvi denarne postavke adaptacije v državno proračun ter izboru izvajalca gradbenih del se je postopek adaptacije pričel 31. 08. 2010. Zaključek del je bil predviden 31. 07. 2011, vendar so se dela nekoliko podaljšala zaradi arheoloških izkopavanj. Uporabno dovoljenje je bilo izdano decembra 2011. Dostop v zgradbo je bil ohranjen skozi obstoječi vhod. Vhod z dvigalom za gibalno ovirane osebe je ločen, nahaja se na drugi strani zgradbe. Vsi hodniki so dovolj široki, da se lahko gibalno ovirani na vozičkih brez težav gibajo, imajo tudi ločene sanitarije za invalide, ki so ustrezno opremljene (Zupančič, 2013). V čitalnico Zgodovinskega arhiva Ptuj redno zahaja uporabnica na invalidskem vozičku in po navedbah strokovnih delavcev v arhivu ima ustrezne pogoje za delo.

4 Zaključek

Slovenski javni arhivi kot varuhi informacij, kulturne dediščine in načela varstva arhivskega gradiva kot kulturnega spomenika bi morali večji poudarek pri svojih dejavnostih nameniti tudi odpravljanju ovir pri dostopu invalidov do gradiva, ki ga hranijo pa če gre zgolj za željo po raziskovanju preteklosti, znanstveno-raziskovalno delo ali uveljavljanje pravnih interesov invalidnega uporabnika. K temu jih zavezujejo tudi navedeni pravni akti. Ukrepov za dostopnost ne morejo uveljavljati sami, ampak morajo biti vpeti v celotno okolje (lokalno¹, regionalno, državno), na razpolago morajo imeti dovolj finančnih virov za odstranjevanje grajenih in komunikacijskih ovir, usposabljanja za zaposlene strokovne delavce, da bi bili usposobljeni za delo z invalidnimi uporabniki in interdisciplinaren pristop pri odpravljanju grajenih in komunikacijskih ovir. V fazi testiranja je slovenski elektronski arhiv e-ARH.si, ki bo lahko vsaj delno omogočil boljšo dostopnost do arhivskega gradiva tudi za invalide. Vendar e-ARH.si ne more in ne sme biti izgovor, da ne bi odstranjevali tudi grajenih in komunikacijskih ovir v samih arhivskih zgradbah, saj ni cilj, da bi invalide vzpodbujali, da bi do gradiva dostopali "na klik" od doma, ampak jim moramo omogočiti tudi dostop v prostorih, ki so temu namenjeni - v arhivskih čitalnicah. Ukrepi na področju zagotavljanja dostopnosti za invalide ne bi olajšali dostopa samo invalidom, ampak tudi vsem ostalim uporabnikom (predvsem starajočim se uporabnikom) in tudi zaposlenim strokovnim delavcem.

Viri in literatura

Akcijski program za invalide. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/1966/7326/ (09.05.2015).

Code of Ethics (1997). *ICA Bulletin*, No. 47 (1997-1). Paris: International Council on Archives.

Internet 1: <http://dostopnost.uirs.si/Oprojektu/Opredelitevpojmov/tabid/60/Default.aspxb> (16.5.2015).

Informacijske in komunikacijske tehnologije za invalide v zaposlitveni rehabilitaciji. Dostopno na: http://www.ir-rs.si/f/docs/Razvojni_center_za_poklicno_rehabilitacijo/IKT_v_ZR.pdf (15.05.2015).

Kodeks etike (1997). Dostopno na: <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/zakonodaja/>

1. Projekt Zveze delovnih invalidov Slovenije: Občina po meri invalidov. Informacije o projektu so dostopne na spletni strani <http://www.zdis.si/node/538>.

kodeks.pdf (09.05.2015).

Konvencija o pravicah invalidov (2006). New York: OZN.

Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (2014). *Akcijski program za invalide 2014-2021*.

Projekt Občina po meri invalidov. Dostopno na: <http://www.zdis.si/node/538> (16.05.2015).

Ukrepi za uresničevanje pravic invalidov do dostopa brez ovir. Dostopno na: <http://dostopnost.uirs.si/Portals/0/porocila/Ukrepi-za-dostop-brez-ovir-KONCNO-POROCILO.pdf> (16.05.2015).

Uredba o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. Uradni list Republike Slovenije, št.86/2006. Ljubljana.

Ustava Republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije št. 33/1991. Ljubljana.

Zakon o družbenem varstvu duševno in telesno prizadetih oseb. Uradni list Socialistične Republike Slovenije, št. 41/83, Uradni list Republike Slovenije, št. 114/06- ZUTPG, 122/07 - odl. Ustavnega sodišča, 61/10- ZSVarPre in 40/11- ZSVarPre-A.

Zakon o graditvi objektov. Uradni list Republike Slovenije, št. 110/02. Ljubljana.

Zakon o izenačevanju možnosti invalidov. Uradni list Republike Slovenije, št. 94/2010. Ljubljana.

Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju. Uradni list Republike Slovenije, št. 96/2012. Ljubljana.

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika. Uradni list Republike Slovenije, št. 96/2002. Ljubljana.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Uradni list Republike Slovenije, št. 58/2011. Ljubljana.

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. Uradni list Republike Slovenije št. 30/06 in 51/2014. Ljubljana.

Zakon o vojnih invalidih. Uradni list Republike Slovenije, št. 63/1995. Ljubljana.

Zakon o zaposlitveni rehabilitaciji in zaposlovanju invalidov. Uradni list Republike Slovenije št. 16/2007. Ljubljana.

Zupančič, R. (2007). Invalidi in invalidske organizacije. V: Babič, B. (ur.), *Mala dežela velike diskriminacije*, str. 17-66. Ljubljana: KUD Priložnost.

Zupanič, Katja (2013). Adaptacija zgradbe bivše vojašnice za potrebe Zgodovinskega arhiva na Ptuj - primer dobre prakse. V: Fras, I. (ur.), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*. Maribor: Pokrajinski arhiv. Dostopno na http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/Radenci2013/19_Zupanic_2013.pdf (25.05.2015)

Zupanič, Katja, Lindental, Damjan (2009). Ocena stanja materialnega varstva arhivskega gradiva v depojih Zgodovinskega arhiva na Ptuj. V: Vodopivec, J. (ur.): *Arhivski depoji v Sloveniji*, str. 268-280. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.

SUMMARY

On November 24, 2010 the Act of equalizing opportunities for disabled persons was proclaimed, which endeavours to prevent and to abolish the disabled persons discrimination, based on the disability. The objective of the Act is creating equal opportunities for disabled persons on all areas of life. The mentioned Act is important for those as well, who work in public institutions and for creators of records and archives. The Act forbids all kind of discrimination due to disability. This prohibition refers also to procedures in the presence of state bodies, bodies of state and local autonomous communities, contractors of public authorizations and contractors of public services. In addition, in all procedures the cooperation of a disabled person is expected on equal terms. To all disabled persons equal accessibility to goods and services available for public has to be assured. It is considered for discrimination if all this is offered under different or worse terms of usage comparing to others users. The measures of suppressing obstacles at accessibility to the goods and services that are available in public refer first of all to approachableness to information and communication and other services and help in cases of emergencies, to removal of built obstacles in the premises, where the goods and services available to public are offered. Moreover, the discrimination due to disability is prohibited when approaching to usage premises in public use. According to the Act, every disabled person is assured of equal access to educational programmes on all levels, to medical services without discrimination because of disability, to be informed, to public means of transport and what is more important for archivists as well: an access to cultural goods (to cultural heritage and to information about it). That is why archives as information trustees, cultural heritage and the principals of the

protection of archival material as cultural monument should be a model at the removing of obstacles for disabled person's access to kept material.

Typology: 1.04 Professional Article

Submitting date: 16.03.2015

Acceptance date: 09.04.2015